

Економіка України

6 (583)

ЧЕРВЕНЬ

2010

**Видається
з вересня
1958 р.**

Виходить щомісяця

З М І С Т

Стор.

ОСКОЛЬСЬКИЙ В. — Про економічну політику сталого розвитку в Україні	4
КІНДЗЕРСЬКИЙ Ю. — Економічний розвиток і трансформація промислової політики у світі: уроки для України	14

НАУКОВІ ДИСКУСІЇ

ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А. — Лібералізм — еволюційні трансформації	23
---	----

ФІНАНСИ. ПОДАТКИ. КРЕДИТ

ВОВК В., МАХОТА А. — Про оцінку динамічних конкурентних переваг банку	35
ШВАБІЙ К. — Міжнародний досвід реформ у сфері оподаткування доходів населення	43
ШІРІНЯН Л. — Удосконалення організації фінансів та оподаткування страхових компаній України	55

ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

БУДКІН В. — Інноваційна модель розвитку національних економік	67
---	----

РОЗДУМИ ПУБЛІЦИСТА

ПАСХАВЕР Б. — Біном Мальтуса	79
------------------------------------	----

ЗАМІТКИ І ЛИСТИ

ДРОБИШЕВСЬКА Т. — Вчитися бути городянами	89
---	----

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

БАЗИЛЕВИЧ В. — Новий підхід до змісту та методики викладання макроекономіки	93
---	----

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Черговий II Пленум Правління громадської організації "Спілка економістів України" і Всеукраїнська науково-практична конференція	95
--	----

Засновники: Міністерство економіки України,
Міністерство фінансів України,
Національна академія наук України

Головний редактор В.М. ГЕЄЦЬ

Редакційна колегія: АНДРЕЄВ П.П., БУДКІН В.С., ВІТРЕНКО Ю.М., ГНИБІДЕНКО І.Ф., ДАНИЛЕНКО А.І., ДАНИЛИШИН Б.М., ЕРОХІН С.А., ЄФИМЕНКО Т.І. (заступник головного редактора), ЗИМОВЕЦЬ В.В., КОРНІЄНКО І.В. (заступник головного редактора), КРЕДІСОВ А.І., КУДРЯШОВ В.П., ЛІБАНОВА Е.М., МАЗАРАКІ А.А., МОЛДАВАН Л.В., МУНТІЯН В.І., НОВИЦЬКИЙ В.Є., ОСАУЛЕНКО О.Г., ПАВЛЕНКО А.Ф., ПАНЧЕНКО Є.Г., ПАРНЮК В.О., РИБАК С.О., РОМАНЮК С.А., САБЛУК П.Т., ТАРАСЕВИЧ В.М., ЯКУБОВСЬКИЙ М.М.

Коректори Г.І. Пасека, І.Г. Головинська.

Технічний редактор К.В. Загорний.

Адреса редакції: 01015, Київ-15, вул. Московська, 37/2.

Реєстраційне свідоцтво КВ № 1027 від 26 жовтня 1994 р.

Телефони: заст. головного редактора 280-52-75, 280-32-71,
завідуючого редакцією 280-31-10 (тел./факс), e-mail: esoua@mail.ru

Підписано до друку 03.06.10. Формат 70х108¹/16. Папір друк. № 2. Офсетний друк. Ум. друк. арк. 8,4.
Ум. фарб. відб. 8,8. Облік. вид. арк. 11. Загальний тираж 2010. Зам. 0134006.

Ціна договірна.

Віддруковано у видавництві "Преса України".

03047, Київ-47, пр. Перемоги, 50.

Реєстраційне свідоцтво ДК № 310 від 11.01.2001 р.

При передруку посилання на журнал "Економіка України" обов'язкове.

Журнал анотується також на Інтернет-сайті Мінекономіки України: www.me.gov.ua

CONTENTS

Pages

Oskol's'kyi V. – On the economic policy of steady development in Ukraine	4
Kindzers'kyi Yu. – Economic development and a transformation of the industrial policy in the world: lessons for Ukraine	14

SCIENTIFIC DISCUSSIONS

Hal'chyns'kyi A. – Liberalism – evolutionary transformations	23
---	----

FINANCES. TAXES. CREDIT

Vovk V., Makhota A. – On the estimation of dynamic competitive advantages of a bank	35
Shvabii K. – The international experience of reforms in the sphere of taxation of incomes of the population	43
Shirinyan L. – Improvement of the organization of finances and the taxation of Ukraine's insurance companies	55

ECONOMY OF FOREIGN COUNTRIES

Budkin V. – An innovative model of development of national economies	67
---	----

THOUGHTS OF PUBLICISTS

Paskhaver B. – The Malthus binomial	79
--	----

NOTES AND LETTERS

Drobyshevs'ka T. – Learn to be citizens	89
--	----

CRITIQUE AND BIBLIOGRAPHY

Bazylevych V. – A new approach to the content and the methodics to lecture the macroeconomics	93
--	----

SCIENTIFIC LIFE

The regular 2 nd Session of the Board of the public organization "Union of Ukraine's economists" and the All-Ukrainian scientific-practical conference	95
---	----

To foreign subscribers

Cost of the annual subscription to the journal "Economy of Ukraine" (without postage) equals 120 USD (Ukrainian version: index 74158, ISSN 0131-775X; Russian version: index 74159, ISSN 0131-7741).

All exclusive rights to the export of this journal are transferred by Editorial Board to the state company "Presa". Please, address to: "Presa", Petrozavodska Str. 2, Kyiv-35, Ukraine; tel/fax (044) 275-80-53; e-mail: export @ ukrpresa.kiev.ua

Any activity of all other agents as for the sale and spreading of the journal is illegal.

"ECONOMY OF UKRAINE", the scientific journal
of the Ministry of Economy of Ukraine,
Ministry of Finances of Ukraine,
and National Academy of Sciences of Ukraine.

The journal is monthly published since September 1958.

Phones: (044) 280-52-75, (044) 280-32-71, Fax: (044) 280-31-10, e-mail: ecoua@mail.ru
Address of the Editorial Board: 37/2 Moskovs'ka Str., Kyiv-15, Ukraine.

The Journal is also annotated on the Internet-site
of the Ministry of Economy of Ukraine: www.me.gov.ua

© Publishing House "Presa Ukrainy", "Economy of Ukraine", 2010.

ABSTRACTS

Yu. Kindzers'kyi. Economic development and a transformation of the industrial policy in the world: lessons for Ukraine.

It is shown that the key limitation for a modernization of the domestic industry and its development in accordance with targets of the development of the Ukrainian society consists in the absence of a balanced industrial policy. On the basis of the study of the world experience, some recommendations about the formation of a progressive model of such a policy in Ukraine are substantiated.

A. Hal'chyns'kyi. Liberalism — evolutionary transformations.

In the context of the modern global civilizational transformations, the processes determining the liberalism evolution logic and the new aspects of the interrelation of a market and a state are analyzed. Perspectives of the synthesis of the ideas of social-democratism and liberalism are determined.

V. Vovk, A. Makhota. On the estimation of dynamic competitive advantages of a bank.

The authors consider actual questions of the backing of the competitiveness of the domestic banking system against the background of the intensification of European integration processes and a deterioration of the general economic situation in the country.

K. Shvabii. The international experience of reforms in the sphere of taxation of incomes of the population.

The international experience of reforms in the sphere of taxation of incomes of the population during the period from the beginning of the 1980s till now in leading countries of the world such as those of the Organization for Economic Cooperation and Development, EC, and East-European region is clarified. Objective and subjective preconditions for a realization of reforms and various types of taxation are analyzed. Current and expected tendencies of changes in this sphere are considered.

L. Shirinyan. Improvement of the organization of finances and the taxation of Ukraine's insurance companies.

The author systematizes the composition of monetary flows of Ukrainian insurance companies under contemporary conditions and modifies the existent classification of expenses and incomes of an insurance company by separation of the investment activity from the financial one. This allows one to introduce a differentiated taxation of insurance companies with regard for the kind, direction, volume, and results of the relevant activity.

V. Budkin. An innovative model of development of national economies.

The author considers the basic approaches to the development of an innovative activity, separates its six main models [South-American, European, Japanese (jointly with Taiwan and South Korea), Chinese (jointly with Vietnam), Central European ones, and the model involving the CIS with different specific manifestations in Russia, Byelorussia, Kazakhstan, and other countries of this region]. The positions of net-exporters and net-importers of innovations in the world economy are estimated.

B. Paskhaver. The Malthus binomial.

The interrelation of the rates of growth of a population and a food production which allows one to evaluate the dynamics of a food provision level was named "the Malthus binomial". On the planetary scale, the food provision increases, which gives possibility for the mankind to increase its quantity. But, in a part of countries and in separate time periods, the food provision problem becomes acute. In Ukraine for the years of its statehood, the decrease in the agrarian production was greater than the decrease in the population, which requires an enhanced attention to the development of the agrisphere.

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСІВ ТА ОПОДАТКУВАННЯ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ

Систематизовано склад грошових потоків українських страховиків у сучасних умовах, модифіковано існуючу класифікацію витрат і надходжень страхової компанії шляхом відокремлення інвестиційної діяльності від фінансової. Це дає змогу впровадити диференційоване оподаткування страховиків залежно від виду, напряму, обсягу й результатів відповідної діяльності.

За останні 10 років збитки від природних катастроф у світовому масштабі зросли у 9 разів, їхній сумарний обсяг досяг 676 млрд. дол. За прогнозами, до середини століття щорічні збитки становитимуть 300 млрд. дол.¹ За таких умов захист населення неможливий без допомоги страхування.

Страхові організації є специфічними суб'єктами підприємництва. Акумуляуючи чималі кошти, вони мають можливість не тільки здійснювати страховий захист, а й займатись інвестиційною діяльністю. З огляду на активну участь страхових компаній у перерозподілі ВВП країни особливого значення набуває ефективна методологія оцінки результатів їхньої діяльності, серед яких найважливіше місце посідають такі складники, як страхові платежі, дохід, витрати, прибуток, інвестиції. Одне з актуальних завдань — розробка методів визначення фінансових результатів і вдосконалення механізму оподаткування страхових компаній.

На жаль, доводиться констатувати, що безсистемність податкового законодавства України в страховій галузі, часті зміни нормативно-правових актів вельми ускладнюють роботу контролюючих органів, покликаних забезпечити виконання суб'єктами господарювання податкових зобов'язань, і негативно позначаються на стані галузі. Така ситуація є характерною не лише для страхування.

Через відсутність наукових дискусій, системи експертиз та науково-практичного оцінювання тощо важливі рішення в оподаткуванні або зовсім не приймаються, або приймаються на підставі суто службових документів (зокрема, аналітичних записок центральних органів виконавчої влади), які відбивають вузьковідомчий погляд на проблему, позицію лише органу-розробника і регулюють конкретне питання, не враховуючи суміжні проблеми, що виникають внаслідок взаємодії різних сфер суспільних відносин. При цьому вузлові питання і наукові методи їх вирішення не завжди вивіряються з точки зору загальної стратегії розвитку, без чого неможливо виробити єдиний документ, що визначить напрям руху. Як наслідок, це знижує привабливість національної економіки для іноземних інвесторів, обмежує здатність учасників ринку формувати власну політику.

За статистичними даними, на початку 2009 р. в Україні діяло 469 страхових компаній (з них 73 займалися страхуванням життя). Загальний обсяг активів ук-

¹ Див.: Орланюк - Малицкая Л. А. Страховые компании в корпоративном секторе экономики. "Финансы и кредит" № 27, 2004, с. 34—39.

раїнського ринку страхових послуг становив близько 3% ВВП. Динаміка змін страхового ринку за останні роки свідчить про його зростання. Надходження валових страхових премій за 2008 р. порівняно з обсягами 2007 р. збільшилися на 30%. Приріст загальних активів страховиків за останній рік досяг 30% (42,2 млрд. грн.). Загальний обсяг перестраховування за 2008 р. зріс на 2641 млн. грн. і становив 9,07 млрд. грн.² Поряд з тим інституційні та функціональні характеристики вітчизняного страхового ринку в цілому ще не відповідають реальним потребам суспільства та європейським стандартам. Хоча Угода про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС передбачає вдосконалення чинних нормативно-правових актів у сфері страхування і підвищення норм фінансової надійності страховиків України, проте, як показала практика, впровадження зарубіжних ринкових механізмів у нашу господарську систему не принесло бажаних результатів, і тому слід шукати власні механізми, щоб забезпечити сприятливий інвестиційний клімат і оптимальне оподаткування національних страхових компаній.

Аналізу питань, пов'язаних з оподаткуванням у страховій сфері, висвітленню її окремих аспектів присвятили свої зусилля багато науковців і практиків. Існує досить велика бібліографія. Але, на жаль, ще немає загальноприйнятого підходу до відповідної проблематики, натомість невпинно нагадує про себе необхідність активізувати методологічну роботу, про що згадано вище. Саме науково-практична значимість і слабка розробленість питань оптимального оподаткування у сфері страхування спонукали нас докласти зусиль до того, щоб заповнити існуючу прогалину. Наше дослідження спрямоване на обґрунтування теоретико-методологічних положень і розробку практичних рекомендацій, які забезпечать оптимальну організацію фінансів вітчизняних страхових підприємств у сучасних умовах і застосування диференційованих податкових стимулів, завдяки чому реальний сектор національної економіки дістане інвестиційні ресурси. Об'єктом дослідження є страхові компанії як суб'єкти підприємницької діяльності, пов'язаної із захистом майнових інтересів фізичних та юридичних осіб при настанні страхових випадків. Предметом дослідження слугують грошові потоки компанії і відповідна база оподаткування. Становлення його системи в незалежній Україні почалося з ухвалення у 1991 р. закону "Про систему оподаткування в Україні" з наступними змінами³. Закон перелічує 12 принципів оподаткування, але досі вони не реалізуються повною мірою. Відчувається відсутність чіткої державної концепції податкової політики. Протягом 1991–1997 рр. неодноразово циклічно змінювався об'єкт оподаткування: ним були і прибуток від господарської діяльності, і валовий дохід. Основна ставка податку підприємств у цей період становила 30–55%⁴. У 2004 р. ставку для підприємств було знижено до 25%.

У сучасній страховій практиці для цілей оподаткування розрізняють страхову і всі інші види діяльності. Відповідно до цих двох груп визначаються доходи й витрати. При цьому страховики намагаються розділяти витрати таким чином, щоб співвідношення "отримані платежі/загальний дохід" дорівнювало співвідношенню "витрати, пов'язані зі страховими зобов'язаннями і веденням справи/загальні витрати".

Станом на 2009 р. оподатковуються за ставкою 3% валові доходи страхової компанії зі страхової діяльності у вигляді отриманих страхових премій за догово-

² Офіційний сайт Держфінпослуг України, <http://www.dfp.gov.ua>.

³ Закон України "Про систему оподаткування в Україні" від 25.06.1991 р.; Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 24.12.2002 р.; див. також: "Все про бухгалтерський облік" № 8, 2003, с. 37–53;

⁴ Таманкова О. О. Фінанси страхових організацій. Навчальний посібник. К., КНЕУ, 2007, 328 с.

рами страхування і перестраховування, крім переданих у перестраховування резиденту та крім довгострокового страхування і перестраховування життя. Прибуток з інших джерел оподатковується за ставкою 25% від суми валового прибутку ⁵.

За підрахунками спеціалістів Держфінпослуг України, 3%-на ставка податку на суму валових премій страховика в середньому прирівнюється до 15% податку на загальний прибуток. Ураховуючи, що для вітчизняних підприємств ця ставка дорівнює 25%, страхування можна вважати вигідним бізнесом.

Нещодавно робоча група в складі представників Держфінпослуг, НБУ та Державного комітету з цінних паперів і фондового ринку (ДКЦПФР) розробила проект Стратегії розвитку фінансового сектору України на період до 2015 року ⁶. До пріоритетних завдань Стратегії у сфері страхування належать:

- створення сприятливого інвестиційного клімату і фінансових інструментів, привабливих для інвестування, розробка і реалізація програми впровадження та розвитку інвестиційного страхування;
- перегляд вимог, переліку цінних паперів та інших фінансових інструментів, в які можуть розміщуватися резерви страхових компаній;
- застосування податкових стимулів з метою забезпечення реального сектору національної економіки необхідними інвестиційними ресурсами;
- переорієнтація попиту вітчизняних суб'єктів господарювання на внутрішні джерела фінансових ресурсів.

Не залишилося поза увагою реформування податкової системи України. Так, уже втретє за останні 2 роки здійснюється спроба побудувати нову модель податкової системи. У рамках проекту розпорядження Кабінету Міністрів про схвалення Стратегії реформування податкової системи України декларується, що воно здійснюватиметься водночас з упорядкуванням та оптимізацією системи державних видатків, поетапно, системно, прозоро й науково обгрунтовано. Зокрема, в проекті визнається необхідність гармонійно поєднати інтереси держави та платників податків, створити сприятливі умови для залучення прямих іноземних інвестицій, розробити податкові інструменти для стимулювання економічної діяльності. У страховій сфері розглядається можливість переходу до застосування загальної системи оподаткування прибутку і впровадження перехідного періоду.

Вітчизняні фахівці пропонують різні підходи до оподаткування страхової діяльності. Так, наприклад, розглянуто переваги й недоліки основних систем оподаткування доходів та прибутку страховиків і запропоновано методи податкового стимулювання інвестицій у цінні папери ⁷. Пропонується також варіант оподаткування доходів від страхової діяльності з одночасним введенням різних ставок для конкретних видів страхування ⁸. Один з авторів вважає, що чинна система оподаткування є компромісною і що до різкого переходу на оподаткування прибутку не готові ні держава, ні ринок ⁹, а другий автор переконливо показує, в який спосіб операції з технічними резервами використовуються страховиками для побудови хитромудрих схем ухиляння від сплати податків ¹⁰.

⁵ Там же.

⁶ Див.: <http://www.dfp.gov.ua>; "Цінні папери України" № 5 (547), 2009.

⁷ Василенко А. В. Оподаткування інвестиційної діяльності страхових компаній. "Прометей" № 3 (18), 2005, с. 128–131.

⁸ Див.: Сосис А., Шапиро Е. Варианты возможны, лишь бы рынок не пострадал. "Финансовые услуги" № 4, 2005, с. 38–42.

⁹ Див.: Завада А. Цель определяет средства. "Финансовые услуги" № 4, 2005, с. 43–45.

¹⁰ Кисельова О. Чинний порядок оподаткування доходів, отриманих страховиками від здійснення операцій з технічними резервами. "Бухгалтерський облік і аудит" № 9, 2006, с. 36–49.

Отже, можна стверджувати, що, по-перше, оподаткування премій створює неринкові переваги для сектору страхування порівняно з іншими конкурентними фінансовими ринками, по-друге, реалізація ефективного оподаткування є складним завданням, по-третє, не існує всеосяжного погляду на проблему.

База оподаткування суттєво залежить від його об'єкта, валових доходів і витрат страховика, а зрештою — від правильного визначення фінансових результатів діяльності компанії. Тому спочатку розглянемо, як формуються фінансові результати страховика в нинішніх умовах.

Правовою основою провадження страхової діяльності є Закон України "Про страхування" від 7 березня 1996 р., з наступними змінами, за яким "предметом безпосередньої діяльності страховика можуть бути лише страхування, перестрахування і фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням"¹¹. Таким чином, закон виокремлює *поточну страхову діяльність та фінансово-інвестиційну діяльність*. Крім того, дозволяється *інша операційна діяльність*, не пов'язана зі страхуванням і подібна до діяльності інших суб'єктів господарювання. Такий розподіл є загальноприйнятим, його відбито в усіх підручниках та наукових дослідженнях, де йдеться про основні напрями роботи сучасної страхової компанії¹². Ці напрями являють собою основу для фінансової та бухгалтерської звітності і відповідають вітчизняним бухгалтерським стандартам¹³. Але, як ми покажемо нижче, розподіл за видами діяльності можна й треба вдосконалити.

У страхових компаніях існує специфіка фінансово-економічних відносин, пов'язана з особливостями організації грошового обігу. Страховик спочатку залучає грошові ресурси, а потім виконує зобов'язання перед страхувальниками, на відміну від, скажімо, виробничих підприємств, де спочатку проводяться витрати, а потім реалізується продукція. Оскільки страхування виступає, з одного боку, як засіб захисту бізнесу та добробуту людей, а з другого — як вид підприємницької діяльності, то будь-який страховик має на меті отримання прибутку. У процесі своєї діяльності він отримує доходи та здійснює витрати. Загальний фінансовий результат діяльності страхової компанії визначається шляхом зіставлення доходів і витрат. Очевидно, що, коли доходи перевищують витрати, компанія має додатне сальдо (прибуток).

Надалі треба розрізнити два різних поняття — фінансовий результат і результат від фінансової діяльності, хоча вони, на перший погляд, видаються рівнозначними. Фінансовий результат — це вартісна оцінка підсумків усіх видів діяльності страхової компанії, а результат від фінансової діяльності являє собою лише вартісну оцінку підсумків за цим видом діяльності.

Відповідно до напрямів діяльності страхової компанії розрізняють доходи від: 1) страхової; 2) інвестиційної та фінансової; 3) від іншої операційної діяльності. Наслідком витрат страховика є зменшення економічних вигод через вибуття активів (коштів, майна) і виникнення зобов'язань, що призводить до зменшення капіталу компанії.

У сучасній теорії і практиці страхування витрати страхової компанії залежно від їхнього характеру, умов здійснення і напрямів діяльності класифікуються на

¹¹ Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про страхування". "Голос України" № 207 (2707), 2001, с. 10–13.

¹² Страхування. Підручник. К., КНЕУ, 1998, с. 457; Базилевич В. Д., Базилевич К. С. Страхова справа. Навчальний посібник. К., 1998, 216 с.

¹³ Приходько В. С. Бухгалтерський облік страхової діяльності. Навчальний посібник. К., "Лібра", 2002, 216 с.; Ротова Т. А., Руденко Л. С. Страхування. Навчальний посібник. К., КНТЕУ, 2001, 400 с.

дві групи: 1) пов'язані зі страховими зобов'язаннями; 2) потрібні для ведення справи. Відповідно до цього можна побудувати схему грошових потоків компанії (рис. 1).

Рис. 1. Загальна схема грошових потоків, які формують фінансовий результат діяльності страхової компанії:

- 1 – доходи від страхової діяльності; 2 – доходи від фінансово-інвестиційної діяльності;
 3 – доходи від іншої операційної діяльності; 4 – витрати на ведення справи;
 5 – витрати, пов'язані зі страховими зобов'язаннями

На рисунку 1 показано систему відліку, де в центрі – страхова компанія. Вектор, спрямований до неї, відбиває доходи, вектор, що йде від страховика, відбиває витрати.

На нашу думку, чинна класифікація відбиває рух коштів страхових компаній у нинішніх умовах не повною мірою. Щоб усунути цей недолік, ми пропонуємо впровадити новий принцип визначення результатів діяльності і новий поділ грошових потоків страхових компаній, що дасть змогу оптимізувати оподаткування. По-перше, слід відокремити інвестиційну діяльність страховика від фінансової: це різні види діяльності, причому основним джерелом його прибутку є саме інвестиційна діяльність. По-друге, поряд з витратами на ведення справи доцільно співвіднести всі витрати з основними видами діяльності компанії (аналогічно тому, як групуються доходи), а саме: витрати, пов'язані зі страховою діяльністю, інвестиційною діяльністю, фінансовою діяльністю. Адже якщо страховик отримує доходи з цих видів діяльності, то, відповідно, мають місце й витрати на провадження діяльності за кожним напрямом.

На основі витрат зі страхової діяльності визначається собівартість страхової послуги. Витрати, пов'язані з інвестиційною або з фінансовою діяльністю, залежать від конкретних видів і структури активів та пасивів страховика. Як правило, такі витрати складаються з оплати послуг фінансово-кредитних установ, які працюють на ринку цінних паперів. Ці витрати можуть видаватися незначними порівняно з доходами від інвестиційних та фінансових операцій, проте вони існують. Те саме можна сказати й про витрати з іншої операційної діяльності. Така модифікація існуючої класифікації витрат вимагає переглянути всю структуру витрат і, на нашу думку, адекватно відбиває формування фінансових результатів страховика. За схемою, наведеною на рисунку 2, можна відокремити (і деталізувати) як головну для компанії страхову діяльність від іншої операційної діяльності, яка не пов'язана зі страхуванням безпосередньо, від фінансової

діяльності та від інвестиційної діяльності; показаний поділ потоків є доцільним з точки зору управління ними. Сума всіх потоків може бути додатною, навіть у разі від'ємного показника за страховою діяльністю, завдяки прибутку від інших видів діяльності.

Рис. 2. Загальна схема грошових потоків страховика відповідно до напрямів його діяльності:

- 1 – грошові надходження за основною операційною діяльністю; 2 – витрати за основною операційною діяльністю; 3 – грошові надходження за іншою операційною діяльністю; 4 – витрати за іншою операційною діяльністю; 5 – грошові надходження за фінансовою діяльністю; 6 – витрати за фінансовою діяльністю; 7 – грошові надходження за інвестиційною діяльністю; 8 – витрати за інвестиційною діяльністю

Розглянемо детальніше грошові надходження і напрями витрат у процесі господарської діяльності страховика. В таблицях 1–4 вперше систематизовано й класифіковано всі складники грошових потоків, що визначають валовий дохід і валові витрати страховика.

Таблиця 1

Джерела грошових надходжень та напрями витрат страховика для оподаткування за основною операційною діяльністю

Грошові надходження	Витрати
Страхові внески за прямими договорами страхування, співстрахування Перестрахова премія за ризиками, прийнятими в перестрахованні Відшкодування перестраховиком частки страхових виплат за ризиками, переданими в перестраховування Перестрахова комісія і тантьєми за ризиками, переданими в перестраховування Повернуті суми зі страхових резервів, відраховані в попередні періоди Повернуті суми частки страхових премій за договорами перестраховування в разі їх дострокового розірвання Реалізація прав регресної вимоги страховика до страхувальника або іншої особи, відповідальної за завданий збиток Інші доходи	Страхові виплати за прямими договорами страхування, співстрахування Відшкодування перестраховальникові частки страхових виплат за ризиками, узятими в перестраховування Перестрахова комісія і тантьєми за ризиками, узятими в перестраховування Перестрахова премія за ризиками, переданими в перестраховування Відрахування на утримання страхових резервів (централізованих, технічних, математичних) Витрати на ведення справи (організаційні, активізаційні, інкасаційні, ліквідаційні, управлінські) Плата персоналу за основною операційною діяльністю Фінансування превентивних заходів Інші витрати

Таблиця 2

**Джерела грошових надходжень та напрями витрат страховика
для оподаткування за іншою операційною діяльністю**

Грошові надходження	Витрати
Здавання майна в оренду	Оренда майна
Безповоротна фінансова допомога та безоплатно надані товари (послуги)	Утримання об'єктів житлово-комунального і соціально-культурного призначення
Індексація та передавання основних фондів і нематеріальних активів	Непродуктивні витрати і втрати
Надання консультаційних послуг	Плата персоналу за іншою операційною діяльністю
Штрафи, пені та інші доходи	Інші витрати

Таблиця 3

**Джерела грошових надходжень та напрями витрат страховика
для оподаткування за інвестиційною діяльністю**

Грошові надходження	Витрати
Реалізація цінних паперів та інших фінансових інвестицій	Придбання цінних паперів
Відсотки, дивіденди до отримання	Амортизаційні відрахування на придбання основних фондів
Продаж основних засобів	Втрати від участі в капіталі інших організацій
Продаж власного капіталу	Оплата послуг фінансово-кредитних установ, які діють на ринку цінних паперів
Продаж боргових інструментів інших суб'єктів господарювання, а також часток в інших підприємствах	Плата персоналу за інвестиційною діяльністю
Реалізація нематеріальних активів	Інші витрати
Участь у прибутках інших організацій	
Інші доходи	

Таблиця 4

**Джерела грошових надходжень та напрями витрат страховика
для оподаткування за фінансовою діяльністю**

Грошові надходження	Витрати
Повторний продаж власних акцій	Викуп акцій власної емісії, повторне придбання власних акцій
Відсотки, дивіденди до отримання	Виплата або нарахування відсотків
Погашення заборгованості за довгостроковими орендними зобов'язаннями	Курсові фінансові витрати
Цільові фінансові надходження	Сума безнадійної заборгованості
Курсові фінансові надходження	Податковий авансовий платіж за виплату дивідендів та інші податкові платежі
Курсові валютні різниці від переоцінки валюти	Плата персоналу за фінансовою діяльністю
Суми, що надійшли в погашення безнадійної дебіторської заборгованості, яка була списана в попередні періоди на збитки	Інші витрати
Списана кредиторська заборгованість	
Інші доходи	

Заслугує на увагу той факт, що за чинною бухгалтерською звітністю (форма № 3 – Звіт про рух коштів) отримані відсотки і дивіденди відносяться до грошових надходжень від інвестиційної діяльності, тим часом як виплата дивідендів та відсотків – до фінансової діяльності. Як ми показали, отримання відсотків від розміщення страхових резервів (у банках і т. ін.) може бути основною статтею доходів і тому вважається інвестиційною діяльністю. Проте з позицій розподілу результатів від різних видів діяльності і логіки “дохід – витрати” було би доцільним віднести і дохід, і відповідні витрати до одного й того самого виду діяльності. Отже, мають місце відсотки і дивіденди від фінансової діяльності і так само відсотки і дивіденди від інвестиційної діяльності відповідно до напрямку надходжень і витрат. Як приклад фінансової діяльності можна навести отримання відсотків від

надання позичок, а інвестиційної діяльності – відсотки від розміщення страхових резервів на депозитних рахунках у банках.

Для подальшого аналізу застосуємо скорочення, а саме, **для основної операційної діяльності** (страхова діяльність): ГНООД – грошові надходження за основною операційною діяльністю, ВООД – витрати за основною операційною діяльністю, ПООД – прибуток від основної операційної діяльності; **для іншої операційної діяльності**: ГНІОД – грошові надходження за іншою операційною діяльністю, ВІОД – витрати за іншою операційною діяльністю, ПІОД – прибуток від іншої операційної діяльності; **для інвестиційної діяльності**: ГНІД – грошові надходження за інвестиційною діяльністю, ВІД – витрати за інвестиційною діяльністю, ПІД – прибуток від інвестиційної діяльності; **для фінансової діяльності**: ГНФД – грошові надходження за фінансовою діяльністю, ВФД – витрати за фінансовою діяльністю, ПФД – прибуток від фінансової діяльності.

Запропонований розподіл дасть змогу визначати прибуток від основної операційної діяльності за формулою

$$\text{ПООД} = \text{ГНООД} - \text{ВООД}. \quad (1)$$

Прибуток від іншої операційної діяльності визначиться як різниця

$$\text{ПІОД} = \text{ГНІОД} - \text{ВІОД}. \quad (2)$$

Прибуток від інвестиційної діяльності визначиться за формулою

$$\text{ПІД} = \text{ГНІД} - \text{ВІД}. \quad (3)$$

Прибуток від фінансової діяльності визначиться з такого розрахунку:

$$\text{ПФД} = \text{ГНФД} - \text{ВФД}. \quad (4)$$

Загальний прибуток страховика визначається за зведеною формулою

$$\text{ЗП} = \text{ПООД} + \text{ПІОД} + \text{ПІД} + \text{ПФД}, \quad (5)$$

або:

$$\text{ЗП} = \text{ГНООД} + \text{ГНІОД} + \text{ГНІД} + \text{ГНФД} - \text{ВООД} - \text{ВІОД} - \text{ВІД} - \text{ВФД}. \quad (6)$$

Застосуємо новий розподіл, щоб модифікувати концепцію оподаткування в страховій галузі. Для цього проаналізуємо проблеми чинної системи оподаткування страхового ринку і спробуємо знайти способи їх розв'язання. Можна виділити два проблемних елементи: це рівень ставки податку і власне база, до якої вона застосовується.

Розглянемо проблемні питання чинного варіанта оподаткування зі страхових внесків і прибутку. Використання податку з премій як єдиного податку на страхову діяльність – складний процес, що має багато протиріч та недоліків. По-перше, податок з премій стягується незалежно від поточного фінансового стану компанії, тому під його дію підпадають і тимчасово збиткові компанії. Отже, таке оподаткування може погіршувати їхнє фінансове становище. Якщо збільшити ставку податку з премій, наприклад до 10% (таку пропозицію розглянув у 2004 р. Держфінпослуг України), то виникає небезпека недостатнього формування страхових резервів.

По-друге, це оподаткування повернутих сум зі страхових резервів: відраховані в попередні періоди, вони спочатку обліковуються як витрати за основною діяльністю, а потім, уже в новому періоді, держава оподатковує ці кошти за ставкою 25%, включаючи їх до складу валового доходу страховика (див. табл. 1). Отже, виявляється, що в межах основної операційної діяльності є надходження і витрати, які оподатковуються за різними ставками і мають різний об'єкт оподаткування.

Ще однією проблемою є подвійне оподаткування за чинною методикою перестрахування резидента у страховика-нерезидента. Тут спершу здійснюється оподаткування валових страхових платежів за ставкою 3%, – адже зменшується сума таких платежів тільки в разі перестрахування у резидента. Тому, якщо страховик-резидент направить кошти до перестраховика-нерезидента, то держава знову їх оподатковує, залежно від того, який рейтинг фінансової надійності має останній. А саме, у разі, коли рейтинг нерезидента перебуває на рівні, нижчому від того, що був обумовлений рішенням Держфінпослуг України, то повторне оподаткування становитиме 12% від суми перестрахування¹⁴. З другого боку, така умова дає змогу зменшити відплив коштів за кордон.

Заслугує на увагу також той факт, що за законом "Про оподаткування прибутку підприємств" фактично відсутні санкції до страховиків, якщо вони достроково розривають договір довгострокового страхування життя. Оскільки страхування життя має нульову ставку оподаткування, то страховики можуть використувати дострокове розірвання, щоб ухилитися від сплати податку.

У нормативно-правовій документації не розглянуто також оподаткування резидентів, що здійснюють "короткострокове" страхування життя (менше 10 років), а також перестрахування резидента у страховика-резидента.

Ясна річ, чинний механізм оподаткування вимагає вдосконалення, але існування значної кількості доповнень до нормативно-правових актів ускладнює цю роботу, і вона може бути навіть неефективною, бо нові доповнення тільки створюють додаткові труднощі для всіх. Аж ніяк не можна навідріз відмовлятися від чинної методики оподаткування під тим приводом, що вона заслуговує на критику. Але якщо впровадити диференційовані ставки оподаткування прибутків страховика за чотирима різними видами діяльності (див. табл. 1–4), то цим самим держава стимулюватиме страхові компанії, які інвестують гроші в економіку України. На вихід зі становища вказує спрощена методика оподаткування прибутку.

Пояснимо деякі її особливості. Вступ України до СОТ зробив можливою господарську діяльність наших страховиків за межами України. Водночас конче потрібно розширити і поліпшити структуру ринку всіх страхувальних послуг. З огляду на це слід запровадити несиметричний режим оподаткування – з різними нормами для тих, хто працює на вітчизняну економіку або ж на економіку інших країн. У такий спосіб інструменти податкового регулювання забезпечать створення і підтримку національних конкурентних переваг.

Чинні ставки оподаткування прибутку підприємств України надто великі для страховиків і створюють ефект надмірного тягаря, що змушує ухилятися від сплати належних сум. Тому є сенс запропонувати оптимальне значення ставки, яке би задовольнило і суб'єктів страхового ринку, і державу. Ми провели опитування практиків, експертів, податківців щодо можливої нової оптимальної ставки за умови впровадження запропонованого тут диференційованого оподаткування. У результаті було названо такі ставки: 10% запропонували страховики, 16% – незалежні експерти, 21% – податківці.

Далі, впровадження оподаткування прибутку страховиків може бути проблемним і неефективним з точки зору наповнення бюджету країни. На основі статистичних даних останніх років покажемо за допомогою нескладних розрахунків, що чинне оподаткування страховиків (3% зі страхових премій) є еквівалентним 50–100% оподаткування прибутку. Для цього визначимо питому вагу загальної суми

¹⁴ Кисельова О. Зазнач. праця, с. 48.

податкових зборів у прибутку від страхової діяльності для страховиків, що здійснюють ризикові види страхування, інші, ніж страхування життя (табл. 5).

Таблиця 5

**Вибіркові статистичні показники страхового ринку України за 2005–2008 рр.
і відповідні розрахунки автора для всіх видів страхування,
крім страхування життя**

(млн. грн.)

№ пор.	Основний показник	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
1	Страхові премії за договорами страхування	12532,2	13379,2	17224,1	22913,0
2	Чисті страхові премії	7482,8	8769,4	12353,8	15981,8
3	Чисті страхові виплати	1546,7	2326,2	3884	6546,1
4	Страхові виплати за договорами страхування	1884,5	2583,6	4189	7013
5	Технічні резерви	4700,4	5405,8	7432	9295,1
Розрахункові значення надходжень і витрат за основною операційною діяльністю					
6	Повернуті суми страхових резервів	1407,9	1411,1	1621,5	1141,05
7	Відрахування в страхові резерви	1409,5	3997,9	6020,9	7673,6
8	Витрати на ведення справи	1253,2	1337,9	1722,4	2291,3
Загальні суми податків за видами страхування					
9	3% від страхових премій	214,8	249,6	347,1	446,6
10	Загальна сума податкових зборів	566,8	602,4	752,5	731,9
Розрахунок прибутку від страхової діяльності					
11	Прибуток від основної операційної діяльності	4360	2067,7	1561,1	–482,8
Питома вага загальної суми податкових зборів у прибутку					
12	Розрахункова середня ставка податку на прибуток (%)	13	29	48	Понад 100

Як бачимо з таблиці 5, розрахункова середня ставка податку на прибуток від страхової діяльності коливається від 13% у 2005 р. до значення, більшого за 100%, у 2008 р. Отже, сукупний податок, що був би сплачений страховиками України до бюджету в разі прямого переходу на оподаткування прибутку від страхової діяльності, дорівнював би нулю. Середні статистичні дані ринку страхування за останні роки свідчать про неприбутковість основної операційної діяльності вітчизняних страховиків, а тому вона може бути й не головним джерелом прибутку останніх. З другого боку, таку ситуацію можуть створити певні дії страховиків, що, очікуючи переходу до оподаткування прибутку і намагаючись ухилитися від сплати податків, доводять розмір бази оподаткування до нульового значення, як це відбулося в 1998 р.

Зауважимо, що близько третини страховиків України взагалі не отримують прибутку від страхової діяльності. Крім того, на фоні перманентного збільшення статутних фондів страховиків спостерігається зменшення їхнього прибутку від інших видів діяльності; це пов'язано з тим, що вкладення грошових надходжень у корпоративні права (статутний капітал) входять до валових витрат і зменшують прибуток (часто страховики такою дією "обнульовують" суму прибутку). Саме тому ми подаємо в таблиці 6 компромісне рішення для страховиків і для держави з метою ефективного поповнення бюджету.

Щоб створити сприятливі умови для прискореного економічного зростання і залучення прямих іноземних інвестицій, ми пропонуємо, спираючися на власні кількісні оцінки, зменшити ставку податку на певний вид діяльності в середньому з 25 до 15–23%. До речі, в країнах, які нещодавно вступили до ЄС, було проведе-

но поетапне зниження ставок податку на прибуток корпорацій (підприємств), зокрема, в Польщі – з 34 до 19%, Словаччині – із 40 до 19 %, Чехії – з 35 до 28%, Латвії – з 25 до 15%, Литві – з 29 до 15%.

Таблиця 6

Диференційоване оподаткування прибутку страховиків залежно від виду, напряму, обсягів і результатів діяльності

Вид і зміст діяльності	Об'єкт оподаткування (алгоритм)	Пропозиція автора щодо ставки податку (%)
Основна операційна діяльність – страхування, перестрахування	ПООД (ГНООД – ВООД)	15
Інша операційна діяльність	ПОД (ГНПОД – ВІОД)	20
Фінансова діяльність в Україні	ПФД (ГНФД – ВФД)	18
Фінансова діяльність в інших країнах	ПФД (ГНФД – ВФД)	22
Інвестиційна діяльність в Україні	ПІД (ГНІД – ВІД)	20
Інвестиційна діяльність в інших країнах	ПІД (ГНІД – ВІД)	23
Інвестиційні витрати резидентів в економіку інших країн обсягом понад 500 000 євро	сума інвестицій	2

У деяких країнах у систему податкового регулювання закладено такі стимулюючі засоби, як прогресивні ставки: їхня шкала спирається на прибуток, що підлягає оподаткуванню. Так, наприклад, у Великобританії залежність величини податків від суми прибутку зображається прямою прогресією: що вищі доходи, то більші й податки (починаючи з 10 і закінчуючи 40%). Отже, слід розглянути таку можливість і для українського страхового ринку. На наш погляд, такий прогресивний підхід в оподаткуванні може стати доцільним, коли рівень інвестицій в економіку України підвищиться. Частково прогресивний поділ використано тут в оподаткуванні суми інвестицій резидентів в економіку інших країн.

Ми скептично ставимося до довгострокового і суттєвого зменшення ставки податку на прибуток, бо через деякий час це дасть змогу страховим компаніям і підприємствам України використовувати багатокрокові й комбінаційні схеми ухиляння від оподаткування¹⁵.

Поряд з цим страхова галузь зазнає впливу зовнішніх економічних чинників (глобалізація, міжнародна фінансова криза). Тому доцільно розглянути можливість бодай короткотермінового зниження ставки оподаткування, і не тільки для залучення іноземних інвесторів, а й для опору негативним зовнішнім впливам. Як приклад можна назвати дії уряду Азербайджану, де взагалі скасовано оподаткування страховиків на найближчі 2 роки¹⁶.

Розглянемо тепер, як вплине таке вдосконалення оподаткування на діяльність страхових компаній і надходження коштів до бюджету країни. Для цього порівняємо структуру загального прибутку страховиків за формулою (5) та відповідних сум податків за таблицею 6.

Сукупний податок, що був би сплачений страховиком за умови переходу на

¹⁵ http://www.prostobank.ua/finansovyy_gid/strahovanie/novosti; <http://www.naluchet.ru/articles/page892.html>.

¹⁶ <http://www.day.az/news/insurance/131655.html>.

диференційоване оподаткування прибутку від страхової діяльності (податок на прибуток від усіх видів діяльності, ЗСПП), визначиться так:

$$\begin{aligned} \text{ЗСПП} = & 0,15\text{ПООД} + 0,20\text{ПОІД} + \\ & + 0,18\text{ПФД в Україні} + 0,22\text{ПФД в інших країнах} + \\ & + 0,20\text{ПІД в Україні} + 0,23\text{ПІД в інших країнах} + \\ & + 0,02 \text{ від суми інвестицій в економіку інших країн.} \end{aligned} \quad (7)$$

Загальна сума нерозподіленого прибутку (ЗСНП), що залишається у страховиків після оподаткування, у такому разі буде:

$$\begin{aligned} \text{ЗСНП} = & 0,85\text{ПООД} + 0,80\text{ПОІД} + \\ & + 0,82\text{ПФД в Україні} + 0,78\text{ПФД в інших країнах} + \\ & + 0,80\text{ПІД в Україні} + 0,77\text{ПІД в інших країнах.} \end{aligned} \quad (8)$$

Таким чином, компромісне рішення полягає в тому, що ми пропонуємо одночасне зниження ставок податку на прибуток і диференціацію податків за видами діяльності.

Ми переконані, що з метою забезпечення прозорості страхового ринку та прийняття центральними органами виконавчої влади виважених рішень було би доцільним зобов'язати Держфінпослуг України і Державну податкову адміністрацію України в річних звітах подавати не лише формалізовану інформацію про страховиків за основною операційною діяльністю (тобто вказувати обсяги страхування і перестраховування), а й повну інформацію про прибутки, суми надходжень до бюджету, як від страхової діяльності, так і за всіма іншими, названими вище, видами діяльності.

* * *

Чинна класифікація витрат відбиває рух коштів у страхових компаніях далеко не повною мірою. Запропоновано, по-перше, відокремити інвестиційну діяльність страховика від фінансової, по-друге, співвідносити витрати з основних видів діяльності страхової організації аналогічно до того, як групуються доходи. Таким чином, зміст і рух коштів у страховій компанії доцільно розглядати відповідно до напрямів її діяльності. Це дає змогу візуалізувати формування фінансових результатів страховика і мати більш мобільну базу оподаткування.

Запропоновано ввести диференційоване оподаткування прибутку за різними ставками, окремо по кожному з чотирьох видів діяльності. Реформування податкової системи у сфері страхування вимагає зорієнтувати інструменти податкового регулювання на створення та забезпечення підтримки національних конкурентних переваг.

Викладена методологія щодо бази оподаткування страховиків України може бути застосована також до нестрахових підприємств і дасть змогу оптимізувати механізми функціонування та регулювання всього ринку фінансових послуг. Завдяки нашим пропозиціям та рекомендаціям можна буде істотно підвищити ефективність страхових процесів і створити підґрунтя для реалізації положень Стратегії розвитку фінансового сектору України на період до 2015 року.

Стаття надійшла до редакції 31 березня 2009 р.